

Проблеми територіального розвитку

УДК 339.5:338.43(477.8)

В. С. Крупін

Зовнішньоекономічний вектор розвитку сільських територій Карпатського регіону України

Здійснено аналіз розвитку сільських територій Карпатського регіону України з позиції зовнішньоекономічної діяльності. Досліджено структуру, обсяги й особливості експортно-імпорتنних потоків сільськогосподарської продукції та продуктів харчування областей регіону. Виділено основні загальнодержавні та специфічні для Карпатського регіону перешкоди на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, розташованих на сільських територіях. Акцентовано на необхідності активізації експортної діяльності на сільських територіях як у сфері агропромислової продукції, так і несільськогосподарського виробництва та послуг.

Ключові слова: сільські території, зовнішньоекономічна діяльність, сільське господарство, Карпатський регіон.

Зовнішньоекономічна діяльність України відображає основні особливості розвитку національного господарства. Так, значна частка обсягів вітчизняного експорту належить продукції металургійного, хімічного та машинобудівного комплексів. При цьому, незважаючи на значний виробничий потенціал нашої держави, з України експортується в основному продукція з незначною часткою доданої вартості: сировина, напівфабрикати, матеріали. Водночас імпортні потоки зосереджуються на енергетичних ресурсах, а також високотехнологічній продукції машино – та приладобудування. Така тенденція, що зберігається протягом багатьох років, свідчить про низький рівень розвитку вітчизняної економіки та її значну залежність від ресурсного імпорту, а також високотехнологічної продукції з економічно розвинених країн.

Подібною є ситуація й з експортом сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Внаслідок значних вимог більшості зарубіжних країн до якості продукції, її стандартизації та сертифікації, достатньо невеликі обсяги вітчизняної готової харчової продукції можуть експортуватися за кордон. Відтак у експортних потоках агропромислової продукції чільне місце посідають зернові або ж технічні культури.

Зважаючи на значні площі сільських територій України, а також велику частку сільського населення, ймовірно було б очікувати достатньо високих обсягів експорту агропромислової продукції, водночас існуючі зовнішньоторговельні потоки не підтверджують такої гіпотези. Розвиток сільських територій тісно пов'язаний на даний час з сільським господарством, а активізація експортної діяльності цього сектору економіки дала б необхідний поштовх до подальшого підвищення якості агропромислової продукції, врожайності сільськогосподарських культур, підвищення рентабельності виробників аграрної та харчової продукції. Можливими до розвитку на сільських територіях України та її регіонів є

й інші види економічної діяльності, що потенційно можуть знайти своїх споживачів за межами країни: несільськогосподарська промисловість, широкий спектр локальних та дистанційних послуг.

Дослідженнями розвитку сільських територій України та їх регіональних аспектів займається достатньо багато вчених, зокрема М. Барановський, П. Березівський, О. Біггер, О. Бородіна, В. Борщевський, К. Васківська, В. Галанець, Ю. Губені, П. Музика, О. Павлов, І. Прокопа, Л. Шевчук, В. Юрчишин та ін. Водночас існування значної кількості проблем розвитку вітчизняного села спричинює необхідність усе глибшого аналізу та пошуку шляхів їх вирішення, особливо з врахуванням регіональних особливостей.

Відтак, метою статті є аналіз активності зовнішньоекономічної діяльності Карпатського регіону з позиції сільських територій та їх потенціалу до розвитку економічної діяльності.

Карпатський регіон незначною мірою відрізняється від вищезазначених загальнонаціональних тенденцій у контексті експортної діяльності, хоча й мають місце певні відхилення у пропорціях відповідної продукції. Так, найбільшу частку в структурі експорту Закарпатської та Львівської областей у 2011 р. посідали машини, обладнання та механізми – відповідно 63,7% та 27,0%, Івано-Франківської – продукція хімічної промисловості (24,2%) та полімерні матеріали (20,8%). У Чернівецькій області основні місця посідають машини, обладнання та механізми (23,0%), деревина та вироби з неї (22,6%), текстильні матеріали та вироби (22,4%).

Водночас у сфері експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, місцем виробництва та переробки яких є сільські території регіону, кожна з областей має характерну спеціалізацію. Загалом, найактивнішою в експорті продукції цього сектора економіки є Львівська область, у структурі якої агропромислова продукція складала у 2011 р. 16,9%, дещо меншу частку такої продукції експортували суб'єкти Чернівецької області – 10,3% від загальних обсягів експорту. Значно нижчі частки експорту цих видів продукції були в Закарпатській (4,2%) та Івано-Франківській (4,8%) областях.

Досліджуючи місце Карпатського регіону у виробництві та експорті сільськогосподарської продукції України, слід акцентувати увагу на тому, що його частка за цими показниками, незважаючи на наявний потенціал, не є сумірною з кількістю сільського населення та сільськогосподарських виробників регіону. Спричинено це значною концентрацією виробництва аграрної продукції у господарствах населення, внаслідок чого її реалізація відбувається недостатньо організовано, а значну частину продукції споживають самі виробники.

Загалом частка Карпатського регіону в національних обсягах експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування дорівнює 2,5%, однак залежно від виду продукції цей показник коливається від 1,1% до 3,8% (табл. 1).

Володіючи потужним аграрним потенціалом, Карпатський регіон потенційно спроможний задовольнити не лише внутрішній попит на сільськогосподарську продукцію, але й реалізовувати її надлишки в інших регіонах країни, а також експортувати за кордон. Проте на сьогодні сальдо

Таблиця 1

Обсяги та частки експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування
Карпатського регіону у 2011 р.

№ з/п	Види продукції	Обсяги експорту України, млн. дол.	Обсяги експорту Карпатського регіону, млн. дол.	Частка Карпатського регіону в загальнонаціональних обсягах, %
1.	Живі тварини та продукти тваринного походження	936,6	34,3	3,7
2.	Продукти рослинного походження	5532,0	60,9	1,1
3.	Жири та олії тваринного або рослинного походження	3396,4	129,2	3,8
4.	Готові харчові продукти	2939,1	97,0	3,3
	Всього	12804,1	321,4	2,5

* За даними: [2–6].

Таблиця 2

Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією областей
Карпатського регіону у 2007-2011 рр., млн. дол. США

Області	Показники	Роки				
		2007	2008	2009	2010	2011
Закарпатська	Експорт	72,0	54,6	52,5	50,2	58,5
	Імпорт	65,2	59,6	37,5	46,8	62,9
	<i>Сальдо</i>	6,8	-5,0	15,0	3,4	-4,4
Івано-Франківська	Експорт	42,0	39,6	42,6	76,3	45,8
	Імпорт	9,1	34,2	11,7	34,0	81
	<i>Сальдо</i>	32,9	5,4	30,9	42,3	-35,2
Львівська	Експорт	62,4	72,1	84,5	159,9	202,9
	Імпорт	143,0	427,0	326,0	375,9	386,4
	<i>Сальдо</i>	-80,6	-354,9	-241,5	-216,0	-183,5
Чернівецька	Експорт	23,0	13,0	14,1	11,8	14,2
	Імпорт	7,4	12,4	7,6	8,7	15,8
	<i>Сальдо</i>	15,6	0,6	6,5	3,1	-1,6
Карпатський регіон	Експорт	199,4	179,3	193,7	298,2	321,4
	Імпорт	224,7	533,2	382,8	465,4	546,1
	<i>Сальдо</i>	-25,3	-353,9	-189,1	-167,2	-224,7

* За даними: [3–6].

зовнішньоторговельного балансу для цієї продукції є негативним (табл. 2) як у регіоні загалом, так і в кожній з його областей зокрема.

Суттєво відрізняються не лише обсяги, але й структура зовнішньої торгівлі областей Карпатського регіону у сфері сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Так, розглядаючи області Карпатського регіону, можна визначити спеціалізацію кожної з них щодо окремих видів продукції у експортних потоках (рис. 1). Наприклад, Закарпатська область експортує значні обсяги продуктів переробки овочів (30,4% від загальних обсягів експорту агропромислової продукції), алкогольні, безалкогольні напої та оцет (28,2%), Івано-Франківщина зосереджується протягом останніх років на експорті молока, молочних продуктів, яєць птиці та натурального меду (62,7%), Львівська область – на жирах та оліях (61,6%). Найнижчими обсягами експорту в регіоні характеризується Чернівецька область, що продає на зовнішні ринки переважно продукти переробки плодів та овочів (30,3%), а також насіння і плоди олійних рослин (19,0%).

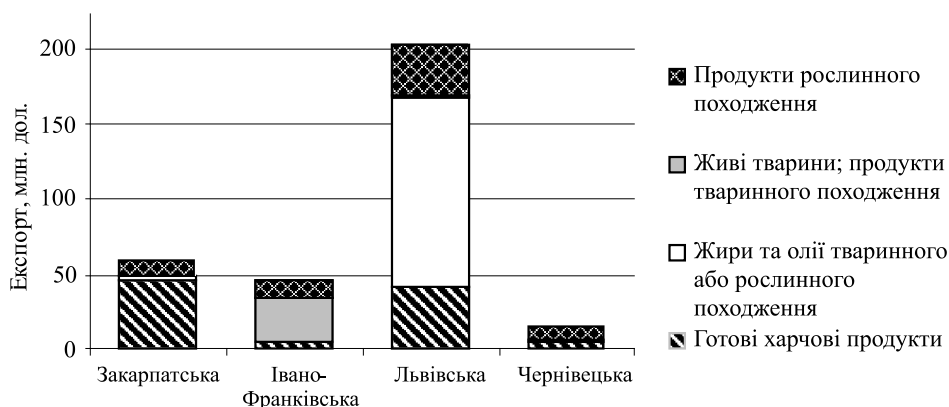

Рис. 1. Структура експорту агропромислової продукції областей Карпатського регіону у 2011 рр. [3–6]

Найбільшу частку в імпорті (рис. 2) агропромислової продукції Закарпатської області становлять алкогольні, безалкогольні напої та оцет (39%), продукти переробки овочів (16,7%), в Івано-Франківській області лівову частку імпорту складають цукор та кондитерські вироби (84%), у Львівській області – м'ясо та його субпродукти (26,6%), їстівні плоди та горіхи (25,2%). Найбільші обсяги імпорту Чернівецької області припадають на їстівні плоди та горіхи (19,6%), овочі (19,0%).

Зовнішньоекономічна діяльність сільськогосподарського сектору як Карпатського регіону, так і України, незважаючи на наявні проблеми (особливо у 2008–2009 рр.), має тенденції до зростання. Вітчизняна продукція сільського господарства користується попитом не лише на внутрішньому ринку, але й на зовнішніх, причому місткість ринків тих зарубіжних країн, що розвиваються, постійно збільшується як внаслідок зростання кількості населення, так і в результаті скорочення часток сільськогосподарських угідь, зумовленого природно-кліматичними змінами та неефективною господарською діяльністю.

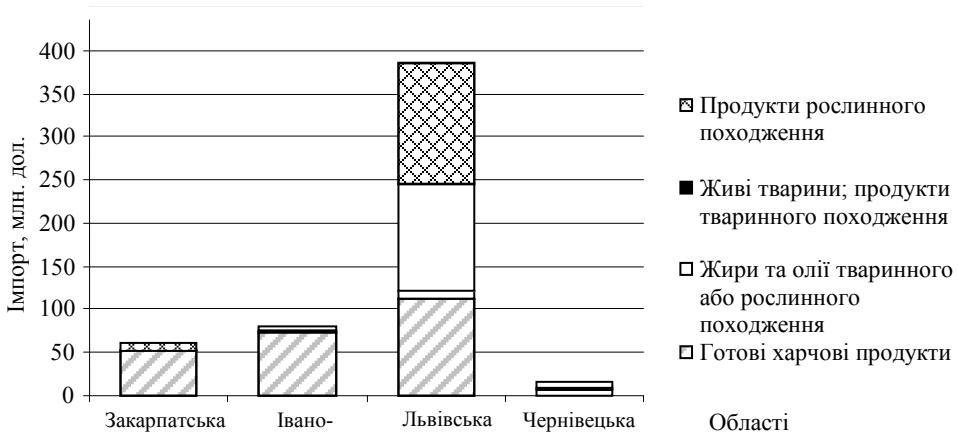

Рис. 2. Структура імпорту агропромислової продукції областей Карпатського регіону у 2011 р. [3–6]

Зростають також і обсяги імпорту такої продукції, що спричиняє негативне сальдо платіжного балансу регіону загалом та конкретних областей зокрема. Теоретично це зумовлює необхідність застосування заходів зі збалансування експортних та імпортних потоків. Проте в умовах глобальної економіки імпорт надзвичайно складно обмежувати за допомогою застосування тарифних бар'єрів і нетарифних перешкод для ввозу продукції. Відтак, значно ефективнішою є концентрація зусиль на підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної продукції, з орієнтацією на поступове імпортозаміщення.

У контексті розвитку вітчизняних сільських територій та їх зовнішньоекономічної діяльності має місце також глобальний аспект. Постійне зростання дефіциту продуктів харчування у світовому вимірі ставить перед міжнародним співтовариством виклики щодо необхідності нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Україна, яка володіє одним з найбільших потенціалів для виробництва значних обсягів сільськогосподарської продукції в Європі, не використовує його достатньо ефективно. В умовах ринкової економіки така ситуація є неприпустимою і вказує на те, що регулювання аграрного сектору економіки потребує термінового вдосконалення та усунення наявних перешкод, які доцільно проаналізувати.

Так, основні перешкоди розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарського сектору Карпатського регіону варто поділяти на загальнодержавні та специфічні. До загальнодержавних слід віднести:

- відсутність цілісної та ефективної системи державного стимулювання сільськогосподарських виробників, внаслідок чого вітчизняна продукція часто залишається неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках, а імпортні продовольчі товари виявляються в Україні дешевшими за вітчизняні аналоги навіть після сплати усіх митних платежів. Така ситуація не лише заохочує імпорт, але й має руйнівний вплив на розвиток вітчизняного сільськогосподарського виробництва;

- низьку якість вітчизняної продукції сільського господарства порівняно з закордонними аналогами, неготовність українського аграрного менеджменту швидко та ефективно працювати в умовах міжнародної конкуренції, забезпечуючи своєчасну та успішну сертифікацію власної продукції, неспроможність українських агроформувань налагоджувати ефективну взаємодію з іноземними партнерами та закордонними інвесторами;
- неспроможність вітчизняних підприємців долати бар'єри на зовнішніх ринках продовольчої продукції, що створюються як з метою захисту закордонних споживачів або виробників, так і для недопущення імпорту неякісного продовольства.

Специфічними бар'єрами на шляху активізації зовнішньоекономічної діяльності в контексті використання експортного потенціалу сільських територій Карпатського регіону є:

- висока частка особистих селянських господарств та низька кількість й активність сільськогосподарських підприємств у зовнішній торгівлі, внаслідок чого вихід на зовнішні ринки є процедурно занадто складним (отримання необхідних дозволів, проходження стандартизації, сертифікації тощо), а також пов'язаним з додатковими транзакційними витратами (відсутність постійних зовнішньоекономічних зв'язків, неможливість використання ефекту масштабу);
- межування винятково з країнами ЄС, експорт продукції до яких вимагає відповідності вищим і жорсткішим стандартам, ніж ті, що діють у географічно більш віддалених країнах – Молдові, Російській Федерації та Білорусі;
- незадовільний рівень розвитку прикордонної інфраструктури, зокрема, шляхів та міжнародних пунктів пропуску, що спричиняє надзвичайно великі затримки при транспортуванні продукції та перетині кордону, відповідно знижуючи ефективність будь-яких видів зовнішньоторговельної діяльності;
- низький рівень інформаційного забезпечення та обізнаності сільського населення з діючими вітчизняними та міжнародними програмами розвитку сільського господарства, гірських чи депресивних територій тощо.

Сільські території є важливими у зовнішньоекономічній діяльності не лише з огляду на їх можливості щодо виробництва сільськогосподарської продукції. Вони також володіють потенціалом ведення значної кількості несільськогосподарських видів економічної діяльності, результатом якої є продукція і послуги, привабливі для іноземних громадян. Сюди належать: виробництво товарів легкої промисловості, виробів народного промислу, розвиток туристичних, інформаційних та інших послуг тощо. Водночас, такі альтернативні види економічної діяльності на сільських територіях в Україні чи Карпатському регіоні не набули достатнього поширення і все ще потребують спеціальних заходів економічної політики з метою їх розвитку. Відсутність адекватного інформаційного освітлення можливостей окремих регіонів щодо виробництва у сільській місцевості товарів, конкурентоспроможних на міжнародних ринках, незадовільний стан виробничої інфраструктури села, недостатня кількість конкурентоспроможних об'єктів сфери

обслуговування, несприятливий міжнародний імідж України, порівняно високий рівень цін на побутові послуги не сприяють активному розвитку сільських територій в контексті зовнішньоекономічної діяльності, хоча потенційно вони можуть бути місцем розташування ефективних експортоорієнтованих підприємств.

Більше того, окремі види діяльності, зокрема розвиток міжнародного туризму, можуть бути реалізовані лише на сільських територіях або ж переважно на них. До таких видів діяльності належать агротуризм, спелеологічний, лижний, велосипедний туризм тощо. Проте розвиток туризму потребує відповідно підготовлених кадрів, а також вимагає суттєвого підвищення рівня інфраструктурного забезпечення сільських територій, передусім благоустрою відпочинкових територій, покращення транспортного сполучення, а також ґрунтового удосконалення системи інформаційного забезпечення регіональних туристичних мереж.

Інформаційна підтримка туризму на сільських територіях Карпатського регіону (як, зрештою, й України загалом) усе ще слабо розвинена, внаслідок чого найближчі конкуренти – Польща, Угорщина та Словаччина залучають значно більшу кількість як власних, так і зарубіжних туристів. Водночас, західні туристи і закордонні фахівці індустрії гостинності відзначають, що відпочинок в українських Карпатах суттєво відрізняється від дозвілля в інших гірських регіонах Європи як за ціною послуг, так і за доступністю «диких» територій, які користуються значним попитом серед іноземних туристів. Проте, на думку міжнародних експертів, необхідним є активніше використання сучасних інструментів просування вітчизняного туристичного продукту за кордоном.

Карпатський регіон, як і Україна загалом, володіє необхідним потенціалом та сприятливими передумовами для виробництва значних обсягів сільськогосподарської продукції, що особливо актуально в умовах посилення світової продовольчої кризи. Постійно зростають також і потреби внутрішнього ринку, що останнім часом усе більшою мірою забезпечуються не лише внутрішнім виробництвом, але й імпортними надходженнями. Таким чином, розвиток зовнішньоекономічної діяльності визначається, з одного боку, можливістю подальшого нарощування обсягів виробництва аграрного сектору з метою експорту, а з іншого – дає змогу імпортувати ту агропромислову продукцію та засоби виробництва, які будуть використовуватися у виробничих процесах вітчизняних підприємств сільськогосподарської, переробної та харчової промисловості, а також компенсувати дефіцит за окремими позиціями сільськогосподарської продукції, обсяги виробництва якої не відповідають обсягам внутрішнього споживання.

Підсумовуючи, слід наголосити, що сільські території Карпатського регіону потенційно можуть виконувати важливу роль в експорті сільськогосподарської продукції, а також забезпечувати виробництво інших видів експортоорієнтованих товарів і послуг. Але для повноцінного використання цих можливостей необхідно забезпечити удосконалення інфраструктури сільських територій, поліпшувати інституційне забезпечення їхнього розвитку, активніше та ефективніше застосовувати сучасні інструменти регіонального маркетингу, а також створити ґрунт для розгортання

локальних транскордонних ініціатив підприємницьких структур та громадян на місцевому рівні.

Список використаних джерел

1. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2011. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2011. – 393 s.
2. Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Головне управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.
4. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Режим доступу : <http://stat.if.ukrtel.net>.
5. Головне управління статистики у Львівській області. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>.
6. Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.

Крупин В. Е. Внешнеэкономический вектор развития сельских территорий Карпатского региона Украины.

Осуществлен анализ развития сельских территорий Карпатского региона Украины с позиции внешнеэкономической деятельности. Исследованы структура, объемы и особенности экспортно-импортных потоков сельскохозяйственной продукции и продуктов питания областей региона. Выделены основные общегосударственные и специфические для Карпатского региона препятствия на пути развития внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования, расположенных на сельских территориях. Акцентировано на необходимости активизации экспортной деятельности на сельских территориях как в сфере агропромышленной продукции, так и несельскохозяйственного производства и услуг.

Ключевые слова: сельские территории, внешнеэкономическая деятельность, сельское хозяйство, Карпатский регион.

Krupin V. Ye. Foreign Economic Vector in Development of Rural Territories of Carpathian Region of Ukraine.

Analysis of the development of rural territories in the Carpathian region of Ukraine from the perspective of foreign trade activity is conducted. The structure, volumes and peculiarities of export-import flows of agricultural products and food-stuffs of the region's administrative units are researched. Main national and specific to the Carpathian region obstacles, that blocking the development of foreign economic activity of business entities that located on rural territories are outlined. Puts more emphasis on necessity of activization of export activity on rural territories in the field of agro-industrial production and non-agricultural goods and services. Key words: rural territories, foreign economic activity, agriculture, Carpathian region.

Надійшло 25.04.2013 р.